

TANULMÁNYOK
A XIX-XX. SZÁZADI TÖRTÉNELEMBŐL

ELTE BTK
Budapest, 2001

Szerkesztőbizottság
Balogh András, Gergely Jenő, Máthé-Shires László, Zeidler Miklós

Szerkesztő
Zeidler Miklós

ISBN 963 463 5202
ISSN 1418-20-33

Felelős kiadó: dr. Manherz Károly dékán

Készült a Kaposvári Egyetem
Csokonai Vitéz Mihály Pedagógia Főiskolai Karának nyomdájában
Felelős vezető: Koch József

(Hadi)fogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon (1944–1945)*

„Mai magyar társadalmunk egyik legégetőbb és legfájóbb kérdése a fogoly-ügy. Érdekelve van ebben annak minden rendű rétege és minden rangú tagja.”¹ Ezekkel a sorokkal kezdődik gróf Teleki Géza vallás és közoktatásügyi miniszternek dálnoki Miklós Béla miniszterelnökhöz 1945 nyarán írott egyik levele, amely pontosan kifejezi a (hadi)fogolyügy korabeli jelentőségét. A megnagyobbodott Magyarországról több mint 1,1 millió magyar állampolgár – katona és civil – került a szövetséges hatalmak fogságába hadifogolyként. Közülük mintegy 300 ezernek a nyugati hatalmak, míg 800 ezernél is többnek szovjet hadifogság sanyarú sorsa jutott osztályrészül.² Ez a hatalmas létszám több mint másfélszerese volt az első világháborúban, a történelmi Magyarország területéről fogságba esettek számának. Ezek az emberek az ország aktív korú férfi lakosságának egyharmadát tették ki.

A magyarországi hadműveletek során 380–400 ezer magyar katona és minimálisan 150 ezer civil, azaz polgári személy került a hazai hadifogolytáborokba. Rajtuk kívül még 80–100 ezerre tehető azon magyar állampolgárok száma, akik ugyan a határainktól nyugatra, – a kitelepítések, illetve a Vörös Hadsereg előli menekülés következtében – immár a Német Birodalom területén kerültek szovjet fogságba, de a Szovjetunió felé vezető úton, elsősorban a nyugat-magyarországi – mint például a jánosházai, a peresztegi, a sopronhorpácsi, a sopronkőhidai, a sorokpolányi, az intapusztai – lágereket járták meg. Azaz összesen, több mint 600 ezer honfitársunk járta meg a magyarországi (hadi)fogoly-gyűjtőtáborokat.

Magyarországon 1944 őszétől – a front, illetve az azt követő hadműveleti záróvonal nyugat felé haladásával párhuzamosan – sorra alakultak a hadifogolygyűjtőtáborok, s nemcsak a vörös hadsereg, hanem a vele szövetségben hazánk területén harcoló bolgár és a román hadsereg őrizete alatt is. Ebből következően a dél-dunántúli táborok – a Szigetvár melletti csertői, a csurgói, a kaposvári, a nagykanizsai és a pécsi Ferenc József laktanyai – a bolgár 1. hadsereg, míg Északkelet-Magyarország egyes táborai – az alsó- és felsőzsolcai, a szirma-besenyői, a siroki és a miskolci – a román 4. hadsereg őrizete alatt jött létre és működött.

---

* Jelen tanulmányban Magyarország területén a trianoni Magyarország értendő, mivel az 1944. október 11-i előzetes és az 1945. január 20-i végleges fegyverszüneti egyezmény is ezt a határt írta elő Magyarországra számára a békekötésig, továbbá a hazai levéltárakban fellelhető adatok, illetve információk is többnyire csak erre a területre vonatkoznak.

¹ Magyar Országos Levéltár (=MOL), XIX-J-1-j, 21. dob. IV-438/9. Külügyminisztérium. 145.420/7-1945.

² *Bognár Zalán: Számvetés a magyar (hadi)foglyokról. Ármádia 2000/ 1. 8–10.*

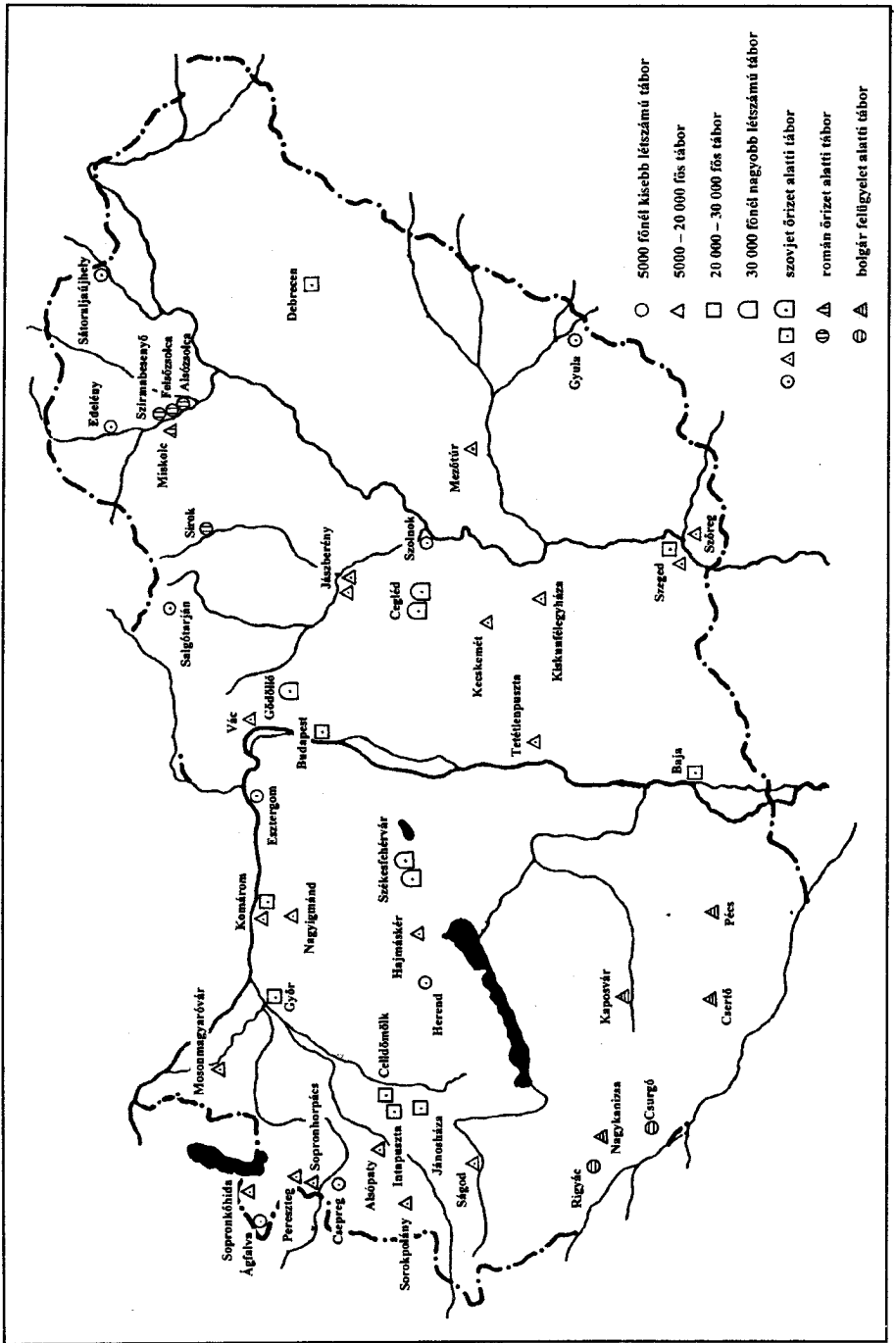
Ugyanakkor a hadifogolyügy teljes egészében, s így a táborok felügyelete is az NKVD, azaz a szovjet Belügyi Népbiztosság Hadifogoly- és Internáltügyi Csoportfőnökségének hatáskörébe tartozott. Az itt kialakított gyűjtőtáborok közvetlen felügyeletét a 2., a 3. és a 4. ukrán hadseregcsoport NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Osztályainak parancsnokai látták el. Ezeket középszinten az NKVD délkelet-európai központja fogta össze Baden bei Wien-ben. Felső szinten a döntés Ivan Petrov altábornagynak, az NKVD hadifogoly- és internáltügyi csoportfőnökének, illetve Lavrentyij Berijának az NKVD vezetőjének a kezében volt. Legfelsőbb szinten pedig az Állami Védelmi Bizottság (ÁVB), illetve annak elnöke, a Legfelsőbb Főparancsnokság főparancsnoka, Joszif Visszarionovics Sztálin állt. Tehát a (hadi)foglyok tömeges – több tízezer fős – szabadon bocsátásához Sztálin engedélyére volt szükség.

Az előbbieket miatt a bolgár és a román foglyótáborokban lévőket őrzőik nem bocsáthatták szabadon, hanem foglyaikat a kijelölt, közeli szovjet légterek NKVD parancsnokainak kellett átadniuk, ahol a felsőbb utasítások szerint döntöttek további sorsuk felől.

Csak a trianoni Magyarország területén több mint 50 (egy-egy városban néha két-három) gyűjtőtáborot állítottak fel. (*1. térkép*) E táborok bár hivatalosan hadifogoly-gyűjtőtáborok voltak, mégis összességében a bennük őrzött magyar foglyok negyede polgári személyként, azaz civilként került e táborokba. Erre utal a címben szereplő „(hadi)fogoly” szó előtagjának zárójelbe tétele.

E táborok célja és feladata a hadifoglyoknak jól őrizhető helyekre történő összegyűjtése, számbavétele, egészségügyi osztályozása és őrzése volt mindaddig, amíg felsőbb parancs, valamint vasúti szerelvény nem érkezett a hadifogolykontingensek továbbszállítására a romániai vagy a szovjetunióbeli átmeneti-elosztó táborok felé. E táborok fennállási ideje alapvetően a vasúti szállítási lehetőségektől függött. A kisebb táborok (az edelényi, az alsó- és a felsőszolcai) csak néhány hónapig, míg a nagyobbak, illetve a főbb vasúti csomópontoknál vagy vasúti fővonalak mentén létesített táborok 7–9 hónapig is fennálltak, mint például a szegedi, a ceglédi, a bajai vagy a hajmáskéri.

A hadifogoly-gyűjtőtáborokat általában közlekedési csomópontoknál vagy nagyobb városoknál, többnyire jól őrizhető, nagyobb létszám befogadására alkalmas épületekből vagy épületegyüttesekből alakították ki. Így leginkább *laktanyákból* (például Budapesten a Ferenc József lovassági, Cegléden a páncélos és a huszár, Baján az utász, Debrecenben a Pavilon, Székesfehérváron a légvédelmi tüzér, Jászberényben a méneskari, Győrben a Frigyes laktanyából – hogy csak a nagyobbakat említsük), vagy *uradalmi majorságokból* állítottak fel, mint például Alsópatyon (ma: Rábapaty), Tetétlenpusztán (ma: Dunatétlen), Sorokpolányban, a Szigetvár melletti Csértőpusztán, a Celldömölk melletti Intapusztán, a Jánosháza melletti Martonfapusztán. Ezekon kívül még *fegyintézetekből* (pl. Vácon és Sopronkőhidán, valamint a Szegeden a Csillag-börtönből), vagy *oktatási intézetekből, kórházakból* (pl. Gödöllőn a Premontrei Gimnáziumból, Szolnokon a fémipari iskolából, Edelényben az általános iskolából, Székes-

fehérváron a Szent György Kórházból), valamint egyéb erre alkalmasnak tűnő helyen, illetve épületekből, például Szegeden a repülőtérből, Miskolcon a rendőrpalotából, Kiskunfélegyházán zárdából vagy Mezőtúron a városházából.

A táborok nagysága

Egy-egy tábor nagysága, vagyis a benne őrzött foglyok létszáma és összetétele folyamatosan, sokszor naponta változott. Mégis a kialakítást közvetlenül követő és a megszüntetést közvetlenül megelőző időszakok kivételével minden tábornál beszélhetünk egy folyamatosan, hosszabb időn keresztül fennálló átlagos vagy úgy is nevezhetnénk: telítettségi létszámról. Ezt a létszámot tekintjük a tábor nagyságának, ami igen különböző volt. Az ezer fő körülitől – ilyen volt például az alsózsolcai és az edelényi – a 35–40 ezer körüli létszámúig terjedtek, mint például a gödöllői, a két ceglédi, és a két székesfehérvári tábor.

Utóbbiak közül a gödöllőiről a következőket olvashatjuk a budapesti svájci követség 1945. tavaszi jelentésében: „Gödöllő közelében nagy koncentrációs tábor létesült, ahol mintegy 40 ezer internáltat őriznek és onnan ismeretlen céllal kelet felé deportálják őket.”³ A visszaemlékezésekben is szinte egybehangzóan 35–40 ezer fős létszámot említenek, melyhez egyesek hozzáteszik, hogy e foglyok „zömében civilek”.⁴ Ugyanakkor a legnagyobb magyarországi fogolykoncentráció Cegléden jött létre. A visszaemlékezéseken túl ezt erősíti meg a Honvédelmi Minisztérium Béke-előkészítő Csoportjának *Adatok a hadifoglyok körülbelüli létszámáról* c. 1946-ban készített feljegyzése is, amely szerint „1945 május hóban a ceglédi fogolytáborban 130 000 fő tartózkodott”.⁵ Hihetetlenül magas számnak tűnik a 130 ezer fő. De mindjárt hihetőbbé válik, ha az ehhez kapcsolódó két tényezőt is figyelembe vesszük. Először is a ceglédi fogolytáborként említett tábor tulajdonképpen két táborot fed: a páncélos és a huszár laktanyából kialakított táborokat. Másodsor pedig, mivel Cegléd a kelet felé menő vasútvonalak egyik legfontosabb csomópontja, az itteni fogolytáboroknak volt az egyik, ha nem a legnagyobb az átmenő forgalma, vagyis ezek a táborok gyűjtőtábori funkcióik mellett igen jelentős tranzittábori feladatokat is elláttak, ami nem volt ritka e táborok esetében. Hasonló volt a helyzet Székesfehérvárott is. Az itt működő két, szintén mintegy 40 ezer fős tábor – a Szent György kórházi és a légvédelmi tüzér laktanyai – túlszűfoltóságának a csökkentésére a város közepén, Hajmáskéren 1945. május második felében létrehoztak egy 15 ezer fős hadifogoly-gyűjtőtáborot, amelyet a honvédség egyik utász századának kellett szögesdrótkerítéssel körülkerítenie.⁶

³ John F. Montgomery: Magyarország, a vonakodó csatlós. Budapest, 1993. 205.

⁴ Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége (=VHBSz), 331–1992. Hrdlicska István visszaemlékezése. 2. Uo. 421–1993. Balczó István visszaemlékezése. 3. Uo. 325–1992. Balogh József visszaemlékezése. 4. Uo. 423–1993. Csernai Sándor visszaemlékezése. 3.

⁵ Hadtörténelmi Levéltár (=HL), Béke-előkészítő csoport (=BE), A/1. 94/4766.

⁶ HL, Honvédelmi Minisztérium, Szervek (=HM), 821. dob. 188/Bk.–1945.

Ugyancsak a már említett béke-előkészítői iratban szerepel, hogy „ebben az időben [azaz májusban – B. Z.] mintegy 10, 20 ezer főnél nagyobb létszámot számláló fogolytábor lehetett Magyarország területén.”⁷ Eddigi kutatásaink alapján a következő táborok, illetve – a Béke-előkészítő csoport „felfogása” szerint – települések tartoztak ide: Cegléd, Székesfehérvár, Budapest, Jánosháza, Győr, Komárom, Szeged, Baja, Celldömölk, Intapuszta. Ebbe a 10 táborba azonban már nem számították bele a nagyságrendileg ide tartozó, de már május előtt megszűnt gödöllői és a debreceni tábort. Ugyanakkor a gyűjtőtáborok átlagos létszáma 8–15 ezer fő között mozgott.

A táborlakók összetétele

E lágerrek lakóinak többsége magyar volt, majd utánuk – természetesen – a németek voltak a legtöbben. Rajtuk kívül még osztrákok, szlovákok, ruszinok, románok, délszlávok, olaszok, sőt franciák, lengyelek és egyéb nemzetbeliek is megtalálhatók voltak. Azonban ezekben a (hadi)fogolytáborokban – mint már említettük – igen sok civil is volt. Természetesen, általában a katona foglyok voltak többségben, de voltak olyan táborok is, amelyekben a civil foglyok. Utóbbira azokon a területeken volt példa, ahol a hadműveletek után a Vörös Hadsereg, illetve az NKVD tömegesen szedte össze és hajtotta fogságba a polgári lakosságot. A legnagyobb ilyen „összeszedésre” Budapest ostroma folyamán, illetve okán került sor, amikor is mintegy 100 ezer magyar civil állampolgárt vetettek (hadi)fogságba.⁸ Ennek következtében pl. a gödöllői táborban mindvégig, míg a tetétlenpusztaiban és a kiskunfélegyháziban egy ideig a civil foglyok voltak többségben. Ezekon kívül a budapesti csata kapcsán még a fővárosi Ferenc József lovassági laktanyába, a két ceglédi, a két jászberényi, valamint a bajai hadifogoly-gyűjtőtáborba is több ezer civil fogoly került. A magyarországi hadifogoly-gyűjtőtáborokról még általánosságban megállapítható, hogy a dunántúli táborokban jóval alacsonyabb volt a polgári foglyok aránya, mint a Dunától keletre lévőekben.

A fogságba eséstől a gyűjtőtáborig

A foglyokat a fogságba esés helyétől „Po pjaty!” kiáltások után, ötös sorokból álló menetoszlopokban, általában 1–3, de igen sok esetben 4–5 vagy még ennél is több napon keresztül hajtották a frontvonal mögött többnyire 50 kilométerre vagy a távolabb lévő gyűjtőtáborokig. A gyalogmenet meghosszabbodása legtöbbször a közeli gyűjtőtáborok gyors megteltétől, vagy az ott elhatalmasodó járványoktól függött, míg máskor az ellenséges csapatok ellentámadása, a változó parancsok, a foglyok kísérők tájékozódásának hibái vagy a háborús útviszonyok voltak az okai.

⁷ HL, BE, A/I. 94/4766.

⁸ A budapesti és környékbeli lakosság tömeges elhurcolásának okairól és mértékéről ld. *Bognár Zalán*: Egy csata utóélete. Budapest ostromának (hadi)fogoly-vesztése(i). *Studia Caroliniensia* 2000/1. 77–87.

A hosszú, átlagosan 50, de esetenként 170 kilométernél is hosszabb gyalogúton (például a Budapest–Sóskút–Tetétlenpuszta–Kalocsa–Baja útvonalon) a foglyok élelmezése egyáltalán nem volt megoldott, teljesen az őrsemélyezettől függött. A legtöbb esetben napokig nem gondoskodtak az ellátásukról. Ez részben az ellenségnek szóló megtorlásból, részben kényelemből, illetve a szökésektől való félelemből fakadt. Utóbbi magyarázatául: ha az útba eső települések polgárai segíthettek az élelmezésben, a helybelieknek a fogolycsoportokkal való személyes érintkezése alkalmával többször előfordult szökés. Ezen túlmenően a kiéhezett, legyengült fogoly sikeres szökésének esélyei sokkal kisebbek! Ételhez ezért a legtöbbször csak úgy jutottak, hogy útközben az érintett települések lakói kerítéseik mögül dobálták a menetelő foglyok közé a becsomagolt élelmet, mivel tilos volt őket megközelíteni. Akik mégis megtették, azokat riasztólövésekkel, vagy puskatussal bírták távozásra. Vízhez sokszor csak az út menti pocsolyákból, a keréknyomokban vagy a lovak patáinak a nyomában összegyűlt vízből jutottak.

Szökés esetén az őrök felszólítás nélkül használták fegyvereiket. Akik rosszul lettek, vagy nem bírták a menetelést, azokkal a fogolycsoport elvonulása után egy hátramaradt őr végzett és belökte őket az út menti árokba. A hiányzó foglyokat az őrök az éppen arra haladókkal vagy a közelben lévőekkel pótolták.⁹

A gyűjtőtáborokig vezető út különösen télvíz idején a mínusz 10–15 fokok hidegben állította nagy megpróbáltatás elé a foglyokat, főként a civileket, akiket sokszor csak kiskabátban hurcoltak el lakásukból, munkahelyükről vagy az óvóhelyről. A hideg főleg éjszakánként volt olyannyira elviselhetetlen, hogy a legtöbben nem, vagy csak alig tudtak aludni. Szálláshelyük sokszor a hómezőn, a szabad ég alatt, esetleg istállóban vagy valamilyen fűtetlen kőépületben volt. A mínusz 20–25 fokok éjszakák után a fogolycsoportokból egy-két ember már nem ébredt fel.

Útközben „szélpostáival” értesítették hozzátartozóikat elhurcolásuk útvonaláról. Azaz a foglyok kis papírfecnikre ráírták nevüket és címüket, valamint azt, hogy merre viszik őket, illetve hogy milyen településeken mikor mentek keresztül. Ezeket ismeretlen, arra járó emberek – viszonzást nem várva – el is juttatták a megadott címekre, ami szép példája az együttérző segítségnyújtásnak. Ennek volt köszönhető, hogy a fogolytáborok közelében több száz, illetve több ezer hozzátartozó vert tábort – leginkább nők, de idős férfiak és serdülő fiúk is –, hogy szeretteivel találkozhasson és neki valamiféle élelmet vagy ruházatot bejuttasson. A hozzátartozók élelmet vagy ruházatot – a táborparancsnokságtól, illetve az őröktől függően – igen ritkán tudtak a táborokba bejuttatni, azt is többnyire némi ellenszolgálat árán. Azonban a bejuttatott csomagok igen sok esetben így sem jutottak el a címzetthez, vagy ha eljutottak is, akkor többnyire csak többkevesebb hiánnyal.¹⁰

⁹ VHBSz, 421–1993. Balczó István visszaemlékezése. 1. Uo. 111–1992. Vásárhelyi József visszaemlékezése. 30. Uo. 245–1992. Zag József visszaemlékezése. 1. Uo. 33–1992. Csánki Gábor tábori lelkész visszaemlékezése. 5.

¹⁰ HL, HM, 35.328/eln.–1945.

Mivel a többsoros szögesdrót kerítéssel körülvett fogolytáborokat tilos volt megközelíteni, az információváltást a rabok és a hozzátartozók között többnyire az ún. „kőposta” látta el. Ez úgy működött, hogy a levélküldő a „levelet”, vagyis az információhordozó papírdarabot egy kőhöz erősítve (a követ a papírba csomagolva) áthajította a szögesdrót kerítésen. Emellett esetenként arra is volt lehetőség, hogy azok, akik a táborból munkára – többnyire favágásra vagy vagonrakodásra – lettek kivezényelve, személyesen is beszélgethettek szeretteikkel, amennyiben az örök ezt – a kellő mennyiségű és minőségű étel és ital (többnyire pálinka) ellenében – megengedték.

A tábori élet

A táborokban az őrzők katonai rendet alakítottak ki. A táborparancsnokság a foglyok közül kijelölt egy belső táborparancsnokot, aki sok esetben német volt, és mellé ún. „policájokat”, akiket – a könnyebb kommunikáció miatt – szláv, többnyire ruszin és szlovák származású foglyokból válogattak ki, akik a sok esetben félreértéseket, problémákat, időnként tragédiákat okozó tolmácsolások mellett a tábor belső rendjének a biztosításával is meg voltak bízva. A korabeli dokumentumokban és a visszaemlékezésekben is sűrűn találkozunk a kutató a ruszin tolmácsok, policájok kegyetlenkedéseivel. A pécsi főispáni hivatalban 1945. február 13-án készült egyik jegyzőkönyvben például a következőket olvashatjuk: „Már az első éjszaka előfordult, hogy a foglyok között levő különféle katonákat, németeket, magyarokat a [bajai – B. Z.] fogolytáborban működő ruszin tolmácsok, akik maguk is foglyok voltak, az udvaron sorakoztatták és közben mindenféle módon kegyetlenkedtek velük. Pl. kértek az egyik helyről 20 embert és mivel azok nem jelentek meg kellő gyorsasággal, az egész katonaságot az udvarra hajtották és ennek során botokkal, derékszíjakkal verték őket. [...] a foglyoktól mindent elvettek, ami nekik megtetszett, pénz, ékszert, ruhát, cipőt, órát, stb.”¹¹ Az utóbbi volt az ún. „zabralás”, amit a szovjet örök is gyakran végeztek. Ez úgy zajlott le, hogy a kiválasztott fogolycsoportnak a földre leterített pokrócára, zubbonyára vagy kabátjára kellett kiraknia minden nála lévő tárgyat, amelyek közül, ami megtetszett a policájoknak vagy a szovjet öröknek azt elvették. A policájokon kívül még konyhásokat, valamint helyenként fertőtlenítőszöket, egészségügyi munkásokat és borbélyokat emeltek ki. Nekik a megbízatásuk folytán kedvezőbb életkörülményeik voltak a táborokban; külön kényelmesebben kialakított szállás és bővebb ételmezés. A raboknak – a könnyebb létszámellenőrzés és az étkeztetés megkönnyítése miatt – 10 főnként rajokba, 100 főnként századokba, sőt zászlóaljokba és ezredekbe kellett összeállniuk és választaniuk maguk közül parancsnokokat, akiknek a nevét felírták.

A foglyoknak a napok nagy részét – sokszor hidegben, esőben, fagyban – a lágér udvarán való ácsorgással kellett eltölteniük, aminek két fő oka volt. Először is az élelemosztásnál kellett sorban állni, ha a fogoly valamiféle meleg lötyyhöz

---

¹¹ HL, Külügyminisztérium (=KüM), Hadifogoly Osztály (=Hdf.), 25.168–1945.

akart jutni. Másodszer pedig a gyakori létszámenőrzések miatt, amelyeket addig folytattak míg kétszer egymás után nem stimmelt a létszám. Számtalanszor eltévesztették a számlálást, valamint többször előfordult, hogy a hiányzó személyt átvitték már a „kórházba” vagy a munkára menőkkel ment ki vagy holtan feküdt a hálólhelyén. Ezért órákat, sokszor fél napokat kellett ácsorogva eltölteniük a raboknak.

Az elhelyezés

A hadifogoly-gyűjtőtáborokban siralmasak voltak a körülmények. Általános volt a túlzsúfoltság, mint például Gödöllőn, ahol – az egyik foglyot idézve: „Egy talpalatnyi hálólhelyért a foglyok között állandó, gyakran tetteges harcok folytak.”¹² Ugyancsak erről a táborról egy másik hadifogoly a következőképpen ír: „A gimnázium épülete túlzsúfoltt volt, időnként tudtunk csak besurranni a folyosóra kissé átmelegedni.”¹³ 1945. február közepén a bajai lágemben „olyan nagy volt a fogolylétszám, hogy zömmel az udvarban, a szabad ég alatt, ketten-ketten összefonódva virrasztottuk át az éjszakát” – írja Zag József hadifogoly visszaemlékezésében.¹⁴

A gyűjtőtáborokban, aki fedél alá jutott az is csak fűtetlen helyiségekben általában a puszta padlón, vagy istállóban, de volt ahol már 2–3, sőt 5 emeletes, faltól-falig épített fa priccseken hajthatta álomra a fejét. Már amennyire ezt a vérszívó élőködők, a tetvek és a poloskák megengedték, amikkel a foglyok hamar megismerkedtek.

Az élelmezés

A fogolytáborokat élelemmel a helyi településeknek kellett ellátniuk, ami a háborús pusztítások következtében óriási terheket rótt a helybeli lakosságra, különösen a nem mezőgazdasági jellegű települések lakóira. Salgótarjánban még a másfélezer fős fogolytábor élelmezése is, és az ezzel együtt járó szállítóeszköz igénybevétel olyan komoly gondot okozott, hogy a város Nemzeti Bizottsága 1945. május 5-én azzal a kéréssel fordult a miniszterelnökhöz, hogy „az illetékes orosz parancsnokságnál szíveskedjék odahatni, hogy a Salgótarjánban lévő 1500 személyt befogadó fogolytábort innen valamelyik alföldi városba elszállítsák.”¹⁵ De mennyivel nehezebb lehetett azoknak a településeknek, illetve azok lakóinak a helyzete, ahol nem 1500, hanem 20–40 vagy mintegy 80 ezer (hadi)fogoly élelmezését kellett ellátni! Ugyanakkor a táborokba juttatott élelem, ahogy egyre több ember kezén ment keresztül, egyre kevesebb lett. A szovjet lágerek őrzőinél nem volt ritka jelenség, hogy a foglyoknak szánt élelem egy

---

¹² VHBSz, 402–1993. Kiss János visszaemlékezése. 2.

¹³ VHBSz, 421–1993. Balczó István visszaemlékezése. 2.

¹⁴ VHBSz, 245–1992. Zag József visszaemlékezése. 1.

¹⁵ MOL, XIX–J–1–k, 69. dob. 7/b tétel, Külügyminisztérium, 32.188–1945.

részét a tábor környékén pálinkára cserélték.¹⁶ Így mire a háborús pusztítások miatt már amúgy is szűkös élelem a foglyokhoz érkezett, az már mind mennyiségileg, mind minőségileg olyannyira silány volt, hogy a Külügyminisztérium a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült pártok képviselőinek kérésére 1945. május 16-án ismételt szóbeli jegyzékben kérte a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot, „hogy a táborokban a táplálkozás, mely miatt a foglyok nagyrésze igen erősen szenved, a lehetőség szerint feljavíttassék.”¹⁷

A táborparancsnokságtól függően naponta egyszer vagy kétszer kaptak meleg levest és 20–40 dkg kenyeret. A foglyok részére olajos- vagy benzineshordókban főzték a levest, ami többnyire vízben főtt kukorica, borsó, bab, marharépa vagy toklászos burizs¹⁸ volt. A kenyérért a rajparancsnokoknak kellett idejében sorba állni, mert ha nem voltak résen, akkor előfordult, hogy aznap már nem jutott nekik kenyér. Egy-egy rajparancsnok – táboroktól és időszakoktól függően – egy vagy két, fekete, téglalakú kétkilós kenyeret kapott, aminek 10 felé való, grammra pontos szétosztását kritikus szemekkel figyelték a rabtársak.

A civilek számára az edények, illetve az evő alkalmatosságok hiánya okozta a legnagyobb gondot. Így lehetőségeikre és leleményességükre voltak utalva. Előkerültek a lámpaburák, virágcserepek, konzervdobozok és egyebek. Volt, hogy 5–10 ember evett egy edényből.

Egészségügyi körülmények

A tisztálkodásra szinte alig volt mód. A legtöbb gyűjtőtáborban nemhogy szappan, de még mosakodásra vagy mosásra sem volt víz, sőt még ivóvíz is alig volt. Mivel fehérműt nem tudtak cserélni – hacsak egy hozzátartozónak nem sikerült bejuttatni – az a szó szoros értelemben „lerohadt” az emberekről. A tetvek és a poloskák elleni védekezés egyedüli érdemleges és a rendszerességtől függően hatékony módszer két részből tevődött össze: a szőrtelenítésből és a fertőtlenítésből. Az előbbi folyamatot Baranyai Béla – akit 1945. január 24-én egy budapesti utcából civilként vittek el – a gödöllői táborban a következőképpen élte át: „elterjedt a hír, hogy akinek holnap reggelre kopasz lesz a feje, az reggelit kap. Az udvaron volt egy tekerős birkanyíró gép, ami előtt egy-kettőre hosszú sor verődött össze. A hófúvásban fagyoskodva, toporogva elkezdték a munkát. Az egyik ember tekerte a gépet, a másik a nyíróval nyírta a kispadon ülő harmadikat. Így váltogatva mindenkinek jutott tekerés, nyírás és kopaszág.”¹⁹

A ruhák fertőtlenítését fertőtlenítő kazánokkal oldották meg, amelyek sajnos csak néhány nagyobb gyűjtőtáborban voltak megtalálhatók. A fertőtlenítés a következőképpen zajlott le: kb. 20–25 fő levetkőzött és ruháikat egy fém fogásra akasztották, amit egy forró kazánban bő fél óráig tartottak. Amíg le nem telt az

¹⁶ Dupka György–Alekszej Korszun: A „malenykij robot” dokumentumokban. Ungvár–Budapest, 1997. 62–63.

¹⁷ MOL, XIX–J–1–j, 12. dob. IV–438. tétel, Külügyminisztérium. 146.282/7–1945.

¹⁸ Vízben főtt hántolt búza.

¹⁹ VHBSz, 288–1992. Baranyai Béla visszaemlékezése. 1.

idő addig a meztelen foglyoknak a külső, fűtetlen helyiségben kellett várakozniuk. Ezzel a módszerrel sikerült – hacsak egy időre is – az élőködőket kiirtani.

Sajnos a légerekben igen nagy szerep jutott a latrináknak. Ezek kb. 8–10 méter hosszú, 3–5 méter széles és nagyjából ugyanilyen mély árkok voltak, amelyekre keresztbe 30 cm széles deszkákat fektettek. Ezeken egyensúlyozva kellett szükségüket elvégezniük a foglyoknak. Erre igen gyakran került sor a gyakori fertőzések (a tífusz és a vérhas) és az ételek minősége miatt. Sokak még el sem tudtak időben jutni idáig, sőt nem volt ritka, hogy a legyengült foglyok beleszédültek a fekáliába, melyben sokszor megfulladtak. Mivel nagy forgalmú helyek voltak, sűrűn terjedtek itt az ún. „latrinahírek”, melyekben a legtöbbször hol Szibériáról, hol pedig a közeli szabadulásról volt szó.

A táborok túlszűfolttsága, a gyenge és egyoldalú táplálkozás, az evőalkalmatlanságok hiánya, illetve közös használata és a mostoha higiénés körülmények következtében, a legyengült szervezetű emberek között aratott a halál. Gyorsan terjedt a vérhas és a flekktífusz. Orvosság nem, csak elkülönítés volt. Néhány hadifogolytábor parancsnoka megengedte, hogy a súlyos betegeket kiadják a helyi kórházakba, vagy kórházi célra kialakított egyéb épületekbe, iskolákba, magánházakba, ahol önkéntes vöröskeresztes nővérek vagy valamelyik egyházi rend apácái próbáltak segíteni rajtuk. A foglyok továbbszállításáról, táborban maradásáról, táboron belüli elkülönítéséről vagy esetleges hadifoglykórházba adásáról az orvosi „vizsgálatok” alkalmával döntöttek, amelyet Farkas Kálmán, a győri tábor egyik hadifoglya a következőképpen írt le. „Az udvaron teljesen meztelenre vetkőzve vonultunk el 5 férfi orvos előtt, akik kb. 2–2 méterre voltak egymástól. Az első orvostól kapott „bumácskát” kellett vinni a következőhöz, és mindegyik ráírta a véleményét. Végül egy nő orvos elé kerülve, ő a bumácskára feljegyzetteket összesítve, egy hatalmas grafitceruzával a mellünkre írta orvosi véleményét 1–2–3–4–5-ös eredménnyel. Mivel az én jobb szemem újonckoromban balesetet szenvedett, 4-es lettem. Megpaskolta fenekemet, mondván: *harasó csolovik!*”²⁰

Örley Zoltán ezredes, az 5. honvéd kerület parancsnoka 1945. február 27-én a következőket írta Vörös János honvédelmi miniszternek a szegedi helyzetről: „Az elmúlt éjjel 17 orosz hadifogságban lévő magyar halt meg az itteni hadikórházban. Ez a szám önmagáért beszél és jellemző képet mutat a hadifoglyok egészségügyi helyzetéről. [...] A Honvédelmi Miniszter Úr intézkedését leg-sürgősebben kérem abban az irányban, hogy az orosz parancsnoksággal a hadifoglyok kiadása iránt valami megállapodás létesüljön, mert pár héten belül a hadifoglyok helyzete már nem lesz többé probléma. Csontig, bőrig vannak lesoványodva, rongyosak és tetvesek.”²¹ A mintegy 20 ezer fős bajai fogoly-

²⁰ Farkas Kálmán: Béke, háború, hadifogság. Kaposvár, 1995. 138–139.

²¹ HL, HM, 20.256/eln.–1945. Csatolva a 2.092/ált.–1945. számhoz.

táborban 1945. január–februárban naponta 10–20 embert földeltek el jeltelenül, a tábor területén ásott gödrökben.²²

A nagyobb létszámú és a leginkább zsúfolt táborokban – pl. a gödöllőiben, vagy a ceglédiben – kezdetben naponta 50–60, később olykor 100-nál is több halottat földeltek el a foglyok a tábor melletti erdőben, illetve a közeli kukoricásban jeltelen tömegsírokban.

Az egyik hadifogoly, aki maga is jelentkezett ilyen munkára a dupla adag étel ígéretében és a szökés lehetőségében bízva, így írja le a halottak temetését: „A munkánk a halottak levetkőztetése volt, valamint gödröket ásni, melyekbe tömegével kellett behordani őket és eltemetni. Nem lehetett már nem elvégezni ezt a nagyon szomorú munkát, mely reggeltől egész estig tartott. Utána annyira rosszul voltunk, ennek a szörnyű munkának a hatására, hogy két napig se a kenyeret, se a pocsék levest nem tudtuk megenni.”²³ A többi táborban sem volt sokkal jobb a helyzet.

A foglyok egészségügyi körülményeinek és ellátásának a javítása érdekében még a Nobel-díjas professzor, Szent-Györgyi Albert is közbenjárt. 1945. február 28-án ez ügyben tárgyalt Malinovszkijjal Szegeden, a marsall főhadiszállásán.²⁴ Sajnos azt nem tudni, hogy milyen eredménnyel.

Ezek után adódik a kérdés: vajon mennyien vesztették életüket a magyarországi (hadi)foglyotáborokban? Pontos számot – szovjet adatok híján – nem lehet tudni. Az elhalálozottakról nyilvántartást vezetni a (hadi)fogoly-orvosoknak, de egyáltalán a foglyoknak – ha egyáltalán volt rá módjuk – szigorúan tilos volt. Tehát csak becslésekre támaszkodhatunk. A kérdés megválaszolásában a visszaemlékezők között az egyik legautentikusabb, a legnagyobb segítséget adó Dubecz Sándor sebész főorvos, aki a bajai foglyotábor kórházának vezető főorvosa volt 1945 január közepétől augusztusig, a tábor fölösztatásáig. Amit elmondott a *Helyzet* c. pécsi újságnak – egybevetve a többi táborban tapasztaltakkal – modell értékű. Elmondása szerint „januártól már javában dühögött a kiütéses tifusz; s kisebb mértékben a vérhas is pusztított. [...] a kórházból naponta 30–40 halott került be a hullakamrába.²⁵ A temető emberek innen csak sötétedés után vihették ki őket. A hullákat az országút túlsó oldalán tették közös sírokba. A flekktifusz kb. nyár elejéig tartott, akkor viszont fölerősödött a vérhasjárvány. A halottak és a tömegsírok száma ismét emelkedett.”²⁶ Összesen mintegy 8 ezer főre teszi az átlagosan 15–20 ezer fős bajai foglyotábor 8 hónap alatti embervesztését, ami megegyezik más, a bajai lágert megjárt foglyotárs

²² HL, KÜM Hdf., 25.186–1945.

²³ VHBSz, 331–1992. Hrdlicska István visszaemlékezése. 3.

²⁴ HL, HM, 20.257/eIn.–1945. Csatolva a 2.092/ált.–1945. számhoz.

²⁵ Ez az adat csak látszatra mond ellent, a már korábban – szintén a bajai táborból – említett napi 10–20 fős elhalálozásnak. Ugyanis míg az előbbi a foglyotáborról szól, addig a 30–40 fős adat a foglyotáborból kiemelt, a tábor melletti (de a táborhoz tartozó) foglyokórházban elhaltak száma.

²⁶ Feltáratlan tömegsírok Baján. Akiknek fakeszt sem jutott... Wallinger Endre riportja. *Helyzet* 1990. május 19.

által közöltekkel, illetve leírtakkal. Az igen magas halálozási arányszám nemcsak a rendkívül mostoha higiénés körülményeknek és a gyenge ételmezésnek köszönhető, hanem annak a ténynek is, hogy a 8 hónap alatt a tábort mintegy 120 ezer (hadi)fogoly járta meg,²⁷ akik közül az egészségesebbeket továbbszállították, míg a rossz fizikai állapotban lévöket, illetve a betegeteket visszahagyták. Mindebből következik, hogy a több mint 50 – a bajainál nagyobb, kisebb és közel ugyanakkora létszámú – magyarországi (hadi)fogoly-gyűjtőtáborban – óvatos becslés szerint is – több mint 200 ezer (hadi)fogoly lelte halálát, akiknek többsége bizonyosan magyar állampolgár volt.

Szabadulás a táborokból

E szörnyű életkörülményekből való szabadulásnak hatféle lehetősége adódott.

1. A magyarországi (hadi)fogoly-gyűjtőtáborokból foglyok tömegesen a leghamarabb 1945. január–februárban szabadultak, a Vörös Hadsereg ikeralakulataiként létrehozott műszaki alakulatokba és az új, demokratikus honvédségbe való jelentkezésük és felvételük által. A műszaki alakulatokat Malinovszkij marsallnak, a 2. ukrán front parancsnokának a megbízottai hozták létre néhány (hadi)fogolytáborbeli magyar tiszt segítségével az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása után, de a kormánynak, illetve katonai szerveinek tudta és közreműködése nélkül.²⁸ Három ilyen alakulatot hoztak létre: elsőként az 1. magyar vasútépítő (vép.) hadosztályt (valójában egy 4 zászlóaljból álló ezredet, amely kiváló munkájának – és tegyük hozzá: hatalmas embervesztésének – elismeréseként kapta meg a hadosztály elnevezést), majd az 1. honvéd „Rózsa Sándor” műszaki és távbeszélő építő zászlóalj, végül a 3. magyar vép. dandárt, amelynek 3. zászlóalját 50%-ban polgári egyének alkották.²⁹ Ezeket az alakulatokat a debreceni, a jászberényi, a gödöllői és a ceglédi fogolytáborbeliekből hozták létre. Azonban a foglyoknak tett ígérek ellenére, nem kerültek azonnal a HM alárendeltségébe, hanem a 2. ukrán front magyar hadifogoly-alakulataiként működtek egészen 1945 júniusáig, a Magyar Honvédségnek való átadásukig. Sokuk helyzete nemhogy javult volna, hanem egyenesen rosszabbodott. Eklatáns példa erre az Északkeleti-Kárpátokba és azon túlra télvíz idején munkára vitt 1. vép. „hadosztály”, amelyben a legtöbb embernek nem volt téli ruházata, sőt az egyik zászlóaljból „60 fő meztlábás” volt. Elhelyezésük megrongálódott, ajtók, ablakok nélküli, tehát befűthetetlen faházakban volt. Az éjjel-nappali, váltott műszakban végeztetett munka ellenére „a norma igen gyenge táplálkozást biztosított és így az a súlyos testi munkát végző honvédeknek elégtelen volt” – írta zárójelentésében Gyöngyössy Gábor hadosztályparancsnok.³⁰ Az 1. vép. hadosztály – a munkálatok alatt a halálozások miatt történt folyamatos létszámkiegé-

²⁷ Uo.

²⁸ *Kis András: A Magyar Honvédség újjászervezése.* Budapest, 1995. 12.

²⁹ HL, HM, 23.480/eln.–1945.

³⁰ *Kis: i. m.* 16–17.

szítések³¹ ellenére is – a januári 3662 fős létszáma³² a Magyar Honvédségnek való júniusi átadásakor már csak 2243 fő volt.³³ Vagyis az 1. vép. hadosztálynak öt hónap alatt – a folyamatos létszámfeltöltések figyelembe vétele nélkül is – minimálisan 40%-os embervesztése volt!

Szerencsésebbek voltak azok, akiket az új Magyar Honvédség állományába vettek fel 1945. január 20-át, a moszkvai fegyverszüneti egyezmény aláírását követően, a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság engedélyével. Bár a Honvédelmi Minisztériumba több tucat olyan kérelem érkezett, amelyekben az ország különböző részein lévő gyűjtőtáborok lakói felvételüket kérik a demokratikus honvédségbe, Sztálin döntése alapján a SzEB a Magyar Honvédségnek a fegyverszüneti egyezmény 1. pontjának c) bekezdésében vállalt 8 gyaloghadosztályból csak kettőt engedélyezett felállítani. Így a szovjet szervek utasítása szerint a debreceni hadifogolytábor területén felállított 6. gyaloghadosztály és a jászberényi méneskari fogolytáborban kialakított 1. gyaloghadosztály háromnegyede a gödöllői, a jászberényi és a mezőtúri táborból szabadultakból jött létre, míg a hadosztályok hiányzó negyedét a szovjetunióbeli hadifogolytáborokból hozták.³⁴ A budapesti³⁵ és a győri³⁶ fogolytáborból szabadultakból alakították ki a 2. és a 3. vasút és hidépítő zászlóaljat május 16-án és 17-én. Rajtuk kívül még a bolgár őrizet alatti csertői, csurgói és a pécsi gyűjtőtáborok foglyaiból szervezett 400 fős aknakutató zászlóalj tagjai szabadultak ilyen módon. Ugyanakkor a kiválasztottak, az egy-egy fogolytáborból „kiszabadultak” közül csak az lehetett valamelyik alakulat tagja, vagyis csak az szabadulhatott a hadifogságból, aki az NKVD szűrésén sikeresen átment. Az eredetileg kiválasztottak 1–3%-a akadt fenn az NKVD rostáján. Így végül mintegy 30 ezren szabadultak.

Sajnos a katonai kötelekekbe való felvétel által szabadultak közül is néhányat a szabadságuk, eltávozásuk ideje alatt vagy éppen szolgálat közben ismét fogságba ejtették a náluk lévő orosz–magyar nyelvű igazolvány ellenére is, s közülük csak keveset sikerült ismét kiszabadítani.

2. A szabadulás másik formája az életkorhoz, illetve az egészségügyi állapothoz kötődött. 1945. június elejétől elkezdték szabadon bocsátani a 21 év alattiakat és az 50 év felettiakat.³⁷ Természetesen a kormeghatározás az akkori helyzetben ránézés, illetve bemondás alapján történt. Rajtuk kívül még az erősen leromlott állapotú, az 1–5-ig történt egészségügyi osztályzáson 4-es vagy 5-ös osztályzást kapottakat engedték szabadon, mivel ők már nem voltak alkalmasak a

³¹ Az elhalálozások magas számán kívül, azért volt folyamatos létszámfeltöltés, mert „a szovjet tisztek a szabadságukkal, sőt a fejükkel játszottak”, ha nem építették–építették meg a március végi határidőre az Északkeleti-Kárpátokon keresztül vezető, hadászati fontosságú Máramarosziget–Gyelatyin vasútvonalat. *Kis: i. m. 17.*

³² *Kis: i. m. 16.*

³³ HL, HM, 28.344/eln.–1945.

³⁴ *Kis: i. m. 50.*

³⁵ HL, HM, 27.300/eln.–1945.

³⁶ HL, HM, 25.430/eln.–1945.

³⁷ HL, HM, 33.428/eln.–1945.

szovjetunióbeli munkára.³⁸ Egy-egy ilyen alkalommal néha csak 50–150, máskor 2–3 ezer foglyot engedtek szabadon.³⁹ A szabadon bocsátottak azonban 1945. október végéig – néhány kivételtől eltekintve – csak polgári személyek vagy legénységi állományúak lehettek. Tiszteket először 1945. október 30-án engedtek szabadon ünnepélyes keretek között a hajmáskéri táborból;⁴⁰ túlnyomó többségük tartalékos állományú volt.⁴¹ Az ilyen módon szabadultak száma 30–50 ezerre tehető.

3. Igen ritkának számított a szabadulásnak az a formája amikor valamelyik kormány szerv, vagy a Magyar Kommunista Párt kérelme alapján szabadultak ki egyes személyek, többnyire politikusok, kommunista párttagok, tudósok vagy egyes csoportok például zsidó deportáltak, vasutasok, bányászok vagy a parlamenti őrség tagjai.⁴² Így például a hajmáskéri táborból június 24-én 137 magyar állampolgárságú, majd az ígélet szerint a későbbi napokban „mintegy 60–70 fő jugoszláv, csehszlovák és román állampolgárságú”, de magyar anyanyelvű zsidó deportáltat engedtek szabadon.⁴³

4. A szabadulás legritkább formája a szökés volt. A leggyakrabban a fogolytáborokból munkára kimenők között fordult elő. Egy-egy alkalommal általában csak néhány főnek sikerült megszöknie. De 50–100 fős csoportok szökésére is volt példa. A peresztegi (ma: Sopronpereszteg) tábor udvarán például kibontották a csatormányilást, és 70-en kísérelték meg a szökést; közülük kettőt lelőttek, a többi 68-nak sikerült megszöknie.⁴⁴ A sikeres szökések után a hiányzó fogoly mennyiséget a környező lakosság köréből pótolták. Hiszen az őrzők számára a legfontosabb alapszabály volt, hogy a létszámnak stimmelnie kell. Ha azonban a szökött fogolynak a táborban volt valamilyen funkciója – aminek általában a szökés lehetőségét is köszönhatték – akkor rendkívül nehezen boldogulhatott a későbbiek során, mivel a nevét a táborban felírták és ilyenkor az NKVD, hogy tekintélyét megőrizze, hajszát indított ellenük, amelyhez sajnos a magyar hatóságok is segítséget nyújtottak. A magyar hatóságok az általuk elfogott szökevényeket hol kiadták az NKVD-nek, hol pedig „a szovjet katonai hatóságok utasítással kivánságára járt el és lefolytatta a rögtönítélő eljárást.”⁴⁵ Sajnos arról nincs információnk, hogy az „eljárások” milyen ítéleteket hoztak.

---

³⁸ MOL, XIX–J–1–j, 21. dob. Külügyminisztérium, 145.420/7–1945.

³⁹ HL, HM, 33.789/eln.–1945.

⁴⁰ A Szovjetunióból egy-két transzporttal már korábban is érkeztek haza tisztek, de röviddel ezután „ezek kiengedését beszüntették, sőt a visszahozottakat is benn tartották. (ti. a szegedi hadifogolytáborban – B. Z.) Sorsuk még nincs tisztázva, központi intézkedés erre nem világos és nem érkezett újabb” – írta augusztus 31-i, 19. számú helyzetjelentésében Cséfffalvay István őrnagy. HL, HM, 36.311–1945. eln.

⁴¹ HL, HM, 41.780/eln.–1945.

⁴² HL, HM, 36.304/eln.–1945.

⁴³ HL, HM, 28.936/eln.–1945.

⁴⁴ HL, HM, 33.789/eln.–1945.

⁴⁵ HL, HM, 22.857/eln.–1945.

5. A szabadulásnak volt egy az előbbinél kevésbé kockázatos, de mégsem rizikómentes módja, amely szintén nem hozott tömeges szabadulásokat. Ez a következőként zajlott le. A hadifogoly-gyűjtőtáborok közelében élő egyes emberek, az ún. „hadifogoly-szabadítók” 100 ezer pengő, vagy annak megfelelő élelmiszer vagy egyéb érték ellenében, egy-egy örrel összejátszva (leginkább a munkára kimenők közül) megszöktetik a foglyot. Majd „az ör, hogy a létszám meglegyen, a megszöktetett ember helyett egy ártatlant fog meg.”⁴⁶

6. A magyarországi gyűjtőtáborokból való szabadulás utolsó lehetősége a táborok felszámolásakor következett el. Az európai háború befejezése után 3 hónappal ugyanis, az ősz, a rosszabbodó időjárás és az ezzel együtt rosszabbodó szállítási körülmények közeledtével és nem utolsó sorban a Szovjetunió által elfoglalt, illetve hatalmi érdekszférájában lévő államokban élesedő politikai harc, valamint az egyes államokban közeledő választásokra való tekintettel Sztálin 1945. augusztus elején utasítást adott arra, hogy a Szovjetunióban és a volt frontterületeken őrzött hadifoglyok közül „összesen 708 000 főnyi – közöttük 150 000 magyar – közkatoná és altiszti állományú hadifoglyot” szabadon bocsássonak. A kormányhatározatként érkező utasítást október 15-ig kellett végrehajtani.⁴⁷ Így augusztus közepétől megindult a gyűjtőtáborok felszámolása. Ilyenkor a visszamaradt beteget, öreget, illetve a tábor működtetésében közreműködők közül egyeseket a tábor megszüntetésével együtt szabadon bocsátottak, ami egy-egy alkalommal a propagandisztikus célok miatt nagy ünnepség keretében, újságírók jelenlétében zajlott le. „Feloszlatják az alsópatyi fogolytábor. 2800 hadifogoly hazaérkezett Budapestre” – adta hírül a *Világ*.⁴⁸ „6000 hadifogoly tér haza Székesfehérvárról, 3000 Bajáról és 3500 Szegedről” – írta a *Szabad Nép*.⁴⁹ Összegezve a rendelkezésre álló adatokat megállapítható, hogy a táborfelszámolások alkalmával ismét mintegy 30–50 ezer fogoly szabadult.

Ugyanakkor a szabadon bocsátásoknál komoly problémát okozott az elcsatolt területeken született magyar állampolgárok ügye, mivel „a szovjet hatóságok az állampolgárság megállapításánál (több táborban) azt veszik, hogy ki, hol született, így könnyen megesik, hogy magyar állampolgárt idegennek számítanak.”⁵⁰

Sajnos a magyarországi (hadi)fogoly-gyűjtőtáborokból szabadon bocsátottak számát nem lehet pontosan meghatározni. Bár a hadifoglyok nyilvántartására és gondozására már az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulásakor létrehozták a Honvédelmi Minisztériumon belül a Hadifogoly és veszteségi osztályt, azonban ennek működését számos tényező között legfőképpen két dolog akadályozta. Először is a Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottság nem engedélyezte a szá-

---

⁴⁶ HL, HM, 35.328/eln.–1945.

⁴⁷ A Szovjetunió helyettes külügyi népbiztosának távirata K. J. Vorosilovhoz, a Szovjetunió marsalljához, a magyarországi SzEB elnökéhez. In: *Magyar–szovjet kapcsolatok, 1945–1948. Dokumentumok*. Budapest, é. n. 101.

⁴⁸ *Világ* 1945. augusztus 17.

⁴⁹ *Szabad Nép* 1945. augusztus 23.

⁵⁰ HL, HM, 36.304/eln.–1945.

mára nem szalonképes, „reakciós” Honvédelmi Minisztériumnak, hogy a hadifogolyügy kezelésére egy egységes országos kiépítettségű szervezetet hozzon létre, mondván, hogy a hadifoglyok átvételével már a (kommunista vezetésű) Belügyminisztérium foglalkozik.⁵¹ A másik gátló tényező pedig a Honvédelmi Minisztérium rendelkezésére álló rendkívül szűkös anyagi keret volt. Nyilvánvalóan az előbbi oknál fogva a Honvédelmi Minisztérium képviselőit a hadifogoly átadásokra sok esetben nemcsak hogy meg sem hívták, de még nem is tájékoztatták. Így a szabadon bocsátások alkalmával a szovjet táborparancsnokok legtöbbször csak a SzEB és a Belügyminisztérium helyi képviselőit valamint a települések önkormányzati vezetőit, polgármestereit, illetve szerveit, a Nemzeti Bizottságokat hívták meg. Azonban számos olyan eset is előfordult, hogy semmilyen hivatalos magyar szervezet sem értesítettek a szabadon bocsátásokról.

Mindezek ellenére a rendelkezésre álló adatok alapján megállapítható, hogy a magyarországi (hadi)fogolytáborokból mintegy 100–130 ezer magyar állampolgár nyerte vissza a szabadságát és körülbelül ugyanennyien lehettek azok a honfitársaink, akik a lágerélet szörnyű megpróbáltatásait tovább nem bírva ezekben a gyűjtőtáborokban lelték halálukat és hazai földben, a táborokban vagy az azok mellett lévő jeltelen tömegsírokban alusszák örök álmukat.

---

⁵¹ HL, BE, 2. dob. A/I. 95/6792.